

XALQ PEDAGOGIKASIDA TARBIYA USULLARI

*Panjiyeva Parvina**Panjiyeva Nilufar**UMFT Universiteti, 550-guruh talabalari**Fan: Xalq pedagogikasi**O'qituvchi: Haydarov Sulaymon*

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq pedagogikasining mazmuni, uning tarbiya tizimidagi o'rnini hamda xalqona tarbiya usullarining mohiyati keng tahlil qilingan. O'zbek xalqining qadimiy urf-odatlarini, udumlari, maqol va matallari, xalq og'zaki ijodi namunalarida tarbiya g'oyalari chuqur ifodalangani yoritiladi. Shuningdek, xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim jarayonidagi ahamiyati, o'qituvchilar va otalar tomonidan qo'llanishi mumkin bo'lgan an'anaviy tarbiya usullari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: xalq pedagogikasi, tarbiya, milliy qadriyatlar, urf-odat, xalq og'zaki ijodi, ota-ona tarbiyasi, axloqiy tarbiya, xalq donoligi, an'anaviy usullar.

Kirish

Har bir xalqning ma'naviy merosi, qadriyatlari va an'analari uning pedagogik qarashlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Xalq pedagogikasi — bu asrlar davomida xalq tajribasi asosida shakllangan, bolalarni tarbiyalash, axloq-odobni singdirish va jamiyatga foydali shaxs sifatida voyaga yetkazish haqidagi xalq donoligidir.

O'zbek xalqining boy madaniy merosi, urf-odatlarini, maqol va matallari, rivoyatlari, xalq qo'shiqlari hamda marosimlari o'zida teran tarbiyaviy g'oyalarni mujassam etgan. Shu sababli xalq pedagogikasida qo'llanilgan tarbiya usullari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Asosiy qism

Xalq pedagogikasi – bu xalq tomonidan yaratilgan, sinovdan o'tgan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiyaviy tajriba tizimidir. U rasmiy ta'limdan farqli ravishda, tabiiy hayotiy sharoitda, kundalik turmush, oilaviy muhit va jamoa faoliyati orqali shakllanadi. Xalq pedagogikasida asosiy e'tibor insonparvarlik, odob-axloq, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va halollik kabi fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan.

O'zbek xalq pedagogikasining ildizlari qadimiy ma'naviy meros — “Avesto”, “Alpomish” dostonlari, xalq og'zaki ijodi va diniy ta'limotlarda ko'rinadi. Masalan, “Yaxshilik qil, daryoga tashla” yoki “Mehnat qilgan to'yadi” kabi maqollar xalqimizning tarbiyaga bo'lgan falsafiy yondashuvini ifodalaydi.

Xalq pedagogikasida asosiy tarbiya usullari

Xalq pedagogikasida tarbiya usullari xilma-xil bo'lib, ular bola ongiga ta'sir qilish, xulqini shakllantirish va ijobiy fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Quyida eng muhim usullar tahlil qilinadi:

Og'zaki ta'sir vositalari orqali tarbiya - Bu usul xalq og'zaki ijodi — maqol, matal, ertak, doston, qo'shiq, afsona va rivoyatlar orqali amalga oshiriladi. Maqollar orqali xalq bolalarni axloqiy, aqliy va mehnat tarbiyasiga yo'naltirgan. Masalan, "Mehnat qilgan odam to'yadi", "Odob – inson ziynati", "Yaxshi so'z – jon ozig'i" kabi hikmatlar axloqiy qadriyatlarni bolaga singdiradi.

Shaxsiy namuna orqali tarbiya - Xalq tarbiyasida "So'z o'rgatmagin, ish o'rgat" degan prinsip muhim o'rin tutadi. Ota-ona, ustoz yoki kattalarning xulqi, so'zi, muomalasi bolaga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun xalq pedagogikasida namuna ko'rsatish usuli asosiy tarbiyaviy yo'l sifatida e'tirof etilgan.

Rag'bat va tanbeh orqali tarbiya - Xalq tarbiyasida bolani ijobiy xatti-harakatlari uchun maqtab, rag'batlantirish va salbiy harakati uchun tanbeh berish keng qo'llangan. Ammo bu jarayon har doim adolatli va mehr bilan amalga oshirilgan. "Bolani ko'tarib tarbiya qil" degan xalq naqli shu fikrni ifodalaydi.

Mehnat orqali tarbiya - O'zbek xalqida mehnat eng yuksak qadriyat sanalgan. Bolalar kichikligidan ota-onalariga yordam berish, kasb-hunar o'rganish orqali mehnatsevarlikka o'rgatilgan. "Mehnat qilgan – to'yadi, dangasa – kuyadi" maqoli xalq pedagogikasining mehnatga asoslangan tarbiya usulini ifodalaydi.

Oila va jamoa orqali tarbiya - Xalq pedagogikasida bola tarbiyasi nafaqat ota-onaning, balki butun jamoaning vazifasi hisoblangan. Qishloq yoki mahallada bola xatti-harakati kuzatilib, unga barcha e'tibor bilan qaralgan. Shu tarzda bola ijtimoiy muhit orqali tarbiyalangan.

Xalq pedagogikasida tarbiya faqat bir yo'nalishda emas, balki ko'p qirrali tarzda olib borilgan. Har bir yo'nalish insonning muayyan fazilatini rivojlantirishga xizmat qilgan. Quyida eng muhim yo'nalishlar keltiriladi:

Axloqiy tarbiya xalq pedagogikasining markazida turadi. Xalqimizda "Odobli bola – elga yoqar" degan naql bejiz emas. Axloqiy tarbiya jarayonida kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, halollik, to'g'rilik, sadoqat, va'daga vafo kabi fazilatlar shakllantirilgan. Ertaklarda, maqollarda va rivoyatlarda bu fazilatlarning qadri doim targ'ib qilingan. Masalan, "Halollik – eng katta boylik" yoki "Yolg'onning oyog'i kalta" kabi maqollar axloqiy tarbiyaning amaliy ifodasidir.

Xalq pedagogikasida bolani mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash muhim hisoblangan. Bola kichik yoshidan oilaviy yumushlarda ishtirok etgan, dehqonchilik, hunarmandchilik, chorvachilik kabi kasblarni o'rgangan. "Mehnat – baxt kaliti", "Erinchoqning noni qattiq" kabi xalq hikmatlari mehnatning qadri va inson hayotidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Xalq donoligi yosh avlodni aqliy jihatdan o‘stirishni ham muhim deb bilgan. Tez aytishlar, topishmoqlar, maqollar, xalq o‘yinlari orqali bolaning tafakkuri, xotirasi va e’tibori rivojlantirilgan. “Bilim – nur, jaholat – zulmat” degan maqol xalq pedagogikasining aqliy tarbiyaga bo‘lgan munosabatini yaqqol aks ettiradi. Xalq tarbiyasida bola jismoniy chiniqish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga ham alohida e’tibor berilgan. Qadimda xalq o‘yinlari (kurash, arqon tortish, chopqirlik, uloq-ko‘pkari va boshqalar) orqali bolalarda jasorat, chaqqonlik, kuch va sog‘lom raqobat ruhini tarbiyalagan.

O‘zbek xalqining san’at, qo‘shiq, raqs va xalq amaliy san’atidagi boy merosi yosh avlodda go‘zallikni his etish, tabiat va insonni qadrlash, ma’naviy boylikka intilish fazilatlarini shakllantirgan. Masalan, milliy kuy-qo‘shiqlar, to‘y marosimlari va xalq bayramlarida yoshlar estetik qadriyatlarga guvoh bo‘lishgan. Xalq pedagogikasida oilaviy tarbiya eng muhim maktab sifatida e’tirof etilgan. “Bola – otadan, odob – onadan” degan maqol bunga yaqqol misoldir. Ota bola uchun jasorat, mehnatsevarlik va halollik timsoli bo‘lgan bo‘lsa, ona mehr, sabr, tozalik va sadoqat namunasi hisoblangan.

Oilada bola og‘zaki nasihat, o‘rnak, kuzatish, mehnatga jalb etish orqali tarbiyalangan. Har bir oilaviy marosim – sunnat to‘yi, qiz uzatish, nikoh to‘yi – o‘zida tarbiyaviy mazmunni mujassam etgan. Shu tarzda xalq pedagogikasining tarbiya usullari hayotning har bir bosqichida tabiiy tarzda amalga oshgan.

Bugungi ta’lim jarayonida xalq pedagogikasini faqat tarixiy meros sifatida emas, balki amalda qo‘llaniladigan metodik manba sifatida o‘rganish zarur. Masalan: Darslarda xalq maqollari, topishmoqlari, ertaklaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning tafakkuri va axloqini rivojlantirish mumkin.

“Milliy qadriyatlar haftaligi” kabi tadbirlar orqali o‘quvchilarga o‘z xalqining an’analarini singdirish mumkin. Interfaol usullar bilan xalq pedagogikasini uyg‘unlashtirish (masalan, rolli o‘yinlar, ijodiy topshiriqlar, maqol tahlillari) o‘quvchilarni milliy ruhda tarbiyalaydi.

Shuningdek, xalq pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan tarbiya usullarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bu esa milliy o‘zlikni anglagan, ma’naviy barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim rol o‘ynaydi.

Xalq tarbiyasi usullarining zamonaviy ahamiyati

Bugungi kunda xalq pedagogikasidagi tarbiya usullarini zamonaviy ta’lim jarayonida qo‘llash muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik va mehnatsevarlikni shakllantirish uchun xalqona hikmatlar, maqollar, o‘yinlar, marosimlar dars jarayoniga qo‘shilishi kerak.

Masalan, boshlang'ich sinf darslarida "Odob darslari", "Milliy qadriyatlar kuni" kabi mavzularda xalq og'zaki ijodidan foydalanish bolalarda axloqiy va ijtimoiy ongini rivojlantiradi.

Shuningdek, xalq pedagogikasining usullari zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilsa, u yanada samarali natija beradi. Masalan, interfaol metodlar orqali maqol va hikmatlarning mazmunini tahlil qilish, milliy qadriyatlar asosida loyihaviy ishlar bajarish o'quvchilarda mustaqil fikrlashni kuchaytiradi.

Xulosa

Xalq pedagogikasi — bu xalqning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, donoligi va ma'naviy qadriyatlari asosida yaratilgan tarbiya tizimidir. Undagi tarbiya usullari insonparvarlik, odob-axloq, mehnatsevarlik va milliy g'urur tamoyillariga tayangan. Bugungi kunda xalq pedagogikasidagi usullarni ta'lim tizimiga tatbiq etish yosh avlodni milliy ruhda, ma'naviy yetuk, odobli va vatanparvar shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Demak, xalq pedagogikasi o'tgan avlod tajribasining zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashgan, o'tmish bilan kelajakni bog'lovchi bebaho manba sifatida ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov. S.A. (2025). Oilaviy tarbiyada va maktab tarbiyasida yuzaga keladigan risklar. 16-son. 9-11.
2. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
6. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
7. Khaydarov S.A. (2025). On analysis of family factors and social creativity issues in the study of the psychological portrait of educational institutions' leaders. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology ISSN: 1001-4055 Vol. 46 No. 2.
8. Хайдаров С. (2025). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. 3 (9). 261-265.